

KISCSATÁRI MARIANNA

FÉNYKÉPEKHEZ KÖTŐDŐ SZERZŐI JOGOK
A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM TÖRTÉNETI
FÉNYKÉPTÁRÁBAN

PROBLÉMAFELVETŐ ÉS VITAINDÍTÓ GONDOLATOK

számtalanszor
találkoztam
a felhasználó
részéről a fotográfus
(és jogutódja)
ellen elkövetett
sérelemmel,
nevezhetjük ezt
„képlomásnak”,
„képcsonkításnak”
vagy egyéb jogtalan
képhasználatnak

TA Történeti Fényképtár gyűjteményeiben több ezer olyan felvétel kapott helyet, amely a szerzői jogi törvény értelmében „oltalom” alatt áll. Az ezeket az alkotásokat kezelő muzeológus kötelessége, hogy ezt a védelmet tiszteletben tartsa és tartassa – a szerző, illetve a jogutód védelmének és a kezelő közgyűjtemény korrekt eljárásának érdekében. Mivel több mint harminc éve kezelem a fényképtár 1956 utáni magyar eseménytörténeti anyagát, számtalanszor találkoztam a felhasználó részéről a fotográfus (és jogutódja) ellen elkövetett sérelemmel, nevezhetjük ezt „képlomásnak”, „képcsonkításnak” vagy egyéb jogtalan képhasználatnak. Épp ezért tartom rendkívül fontosnak, hogy a szakma számára leírjam a tapasztalataimat, s tisztázzak néhány fontos, egyértelműsíthető fogalmat, amely segít megérteni a jogszerűség kötelező érvényét.

TA szellemi tulajdonjog védelmének alapja monopoljog: az alkotás létrehozójának kizárólagos joga van arra, hogy alkotásával rendelkezzen, és maga dönthessen arról, hogy felhasználását, hasznosítását milyen feltételek mellett engedélyezi. A szerzőt – jelen esetben a fotóst – a mű létrejöttétől kezdve megilleti a szerzői jogok összessége: a személyi (mindenkori névfeltüntetés) és a vagyoni (a jogdíj megfizetése a felhasználáskor). Ezek a jogok a szerző életében és a halálát követő hetven évig élnek, ami pontosan azt jelenti, hogy a letelt időt követő év január 1-jétől szűnik meg a jogdíj-kötelezettség.

TEgy példa a gyűjteményünkéből: Kinszki Imre 1945-ben halt meg, a jogot a lánya, Kinszki Judit örökölte – az ő engedélyéhez kötöttük a gyűjteményünkben őrzött Kinszki-fényképek bárminemű felhasználását, és ő kapta a jogdíjat 2016. január 1-jéig. Van azonban egy etikai kötelezettsége is a képet őrző/gondozó muzeológusnak: azóta is tájékoztatom a jogutódot arról, mikor és hol jelenik meg édesapja fotográfiája. Például 2019-ben közöltem és értelmeztem egy Kinszki-fotót,

van azonban
egy etikai
kötelezettsége is
a képet őrző/
gondozó
muzeológusnak

természetesen felhívtam a lányát, és tájékoztattam a *Fidelió*-ban megjelenő cikkről (192. oldali kép). Ezek azok a gesztusok, amelyeket nem a jog szabályoz, hanem a gyűjteményt kezelő muzeológus munkatárs – ha van rá lehetősége – egyéni döntése alapján megtehet.

¶ A szerzői jog történeti áttekintése ad némi rálátást a mű védelmének magyarázatára, arra, hogy milyen régóta okoz gondot az alkotóknak a szellemi termékük védelme. Már az ókorban, az 1. században Martialis epigrammaköltő megemlíttette a „plagium” kifejezést, innen vette át napjainkig az európai kultúra a „szellemi alkotás eltulajdonítása, saját névvel közlése” problémáját. A következő mérföldkő a 15. században Johannes Gutenberg 42 soros nyomtatásban megjelenő Bibliája volt. Addig csak a szerzetesek által néhány példányban, sok idő alatt készült, kézzel írott változatok voltak. A nyomtatás lehetőséget adott arra, hogy az írott szó a társadalom szélesebb rétegeihez is eljusson. A szerzőt védő első jogforrás Stuart Anna angol királynő 1709/1710-es statútuma volt, ebben a szerzőt óvó jogvédelem 28 évig tartott. 1790-ben az Amerikai Egyesült Államokban, 1793-ban Franciaországban, 1837-ben pedig Poroszországban vezették be a szellemi alkotások jogvédelmét. Magyarországon viszonylag későn, az 1884. évi XVI. számú törvényben szabályozták a szerzői jogokat. Későbbi módosításai (1921, 1969) után 1999-ben a LXXVI. számú törvény (Sztj.) hatályba lépése ad irányt (módosítás: 2008, 2016) a mai jogértelmezéshez. (Jelenleg – tudomásom szerint – folyamatban van az európai uniós jogharmonizáció kidolgozása.)

¶ A szerzői jogi védelem automatikusan a mű létrejöttétől keletkezik. Ez a jog azt a természetes személyt illeti meg, aki a művet megalkotta. A copyright jel használata lehetséges, de nem kötelező. A vagyoni jogok azonban korlátozottan átruházhatók: például – s közgyűjteményként bennünket ez is érint – ha a fotográfus munkaviszonyban alkotta a műveit. Ekkor a munkaadó és a munkavállaló között kötött „felhasználói szerződés”, illetve a munkaköri leírás szabályozza. Hangsúlyozni kell, hogy a fotográfus és a megrendelő-felhasználó közgyűjtemény között kötött szerződés mindig felülírhatja/módosíthatja az irányadó törvényt.

a szerzőt védő első jogforrás Stuart Anna angol királynő 1709/1710-es statútuma volt, ebben a szerzőt óvó jogvédelem 28 évig tartott

Magyarországon viszonylag későn, az 1884. évi XVI. számú törvényben szabályozták a szerzői jogokat

- ¶ Gyakran előforduló probléma a gyűjteményünkben őrzött és felhasználásra kerülő szerzői jogdíjas felvételeknél: a mű egysége (integritása) az alkotás fizikai egészét, másrészt szellemi egységét, mondanivalóját jelenti. Megsértése kétféle módon történhet: „közvetett beavatkozással” – ha például olyan képi vagy szöveges környezetbe helyezik a fotót, amely az eredeti mondanivalót manipulálja. Ennek a követésére a közgyűjteménynek nincs módja. A másik lehetőség a fizikai-digitális manipuláció, amit megint csak kizárólagosan kell a felhasználási szerződésben az alkotónak vagy a jogutódjának kikötni. A muzeológus felelőssége és kötelessége legfeljebb annyira terjedhet ki, hogy felhívja erre a felhasználó figyelmét.
- ¶ Egy friss, konkrét helyzetet tudok megemlíteni: egy 1989. augusztus 21-én, Prágában a Vencel téri tüntetésen készült fényképet (Pesty László újságíró, a Fekete Doboz tudósítóját letartóztatják az ellenzéki tüntetésen, kameráját védi, magasba emeli). Egy kiállításon ezt a gesztust szeretné a kurátor „kivágni” a fotóból, mert az értelmezéshez, installációhoz – érthetően – erre van szüksége. Egyeztettem Bánkuti András fotóriporterrel, a kép készítőjével, hogy szerepeljen az eredeti, vágás nélküli fényképfelvétel is a kiállításon a kinagyított részlet mellett (200. oldali kép). A „csonkításhoz” csak az alkotó engedélyével van joga a képet bármilyen módon használnak, mindennemű átdolgozáshoz szükséges a szerző beleegyezése. Célszerű minden alkalommal ezt írásba foglalni.
- ¶ A múzeumokban, galériákban, közgyűjteményekben gyakorta előadódó helyzet: a kiállítás. A szerzői jogi törvény azt írja elő, hogy a mű bemutatására „bármilyen nyilvános helyen” akkor nincs szükség a szerző engedélyére, „ha a mű közgyűjteményben van”. Ilyenkor is kötelező azonban a fotós nevének feltüntetése!

A szellemi tulajdonjog védelmének alapja monopoljog: az alkotás létrehozójának kizárólagos joga van arra, hogy alkotásával rendelkezzen, és maga dönthessen arról, hogy felhasználását, hasznosítását milyen feltételek mellett engedélyezi.

„közérdek” lehet az oktatáshoz, művelődéshez, tudományos kutatáshoz való használat – itt is kötelező azonban a szerző nevének mindenkorai feltüntetése

- ¶ Ha a szerző ismeretlen, a hetven év védelmi időt a mű első nyilvánosságra hozatalát követő első év első napjától kell számítani. Gyakran felvetődik a kérdés: mi van, ha soha nem jelent meg a kép (vagy nincs tudomásunk róla)? A jog ezt – tudomásom szerint – nem szabályozza, itt is, mint oly sok esetben, úgynevezett „joghézagról” van szó.
- ¶ „Szabad felhasználásról” akkor beszélhetünk, amikor a felhasználó a jogszabály felhatalmazása alapján a nyilvánosságra hozott műalkotásokat engedély és díjfizetés nélkül felhasználhatja, a gyűjtemény kezelője a szerző engedélye nélkül is kiadhatja a fotót. Ilyen „közérdek” lehet az oktatáshoz, művelődéshez, tudományos kutatáshoz való használat – itt is kötelező azonban a szerző nevének mindenkorai feltüntetése. A fogalmak pontos definiálása nélkül viszont ezek a felhasználások rengeteg bizonytalanságot vetnek fel, sokszor vitára adnak okot.
- ¶ Ha egy szerző, fotográfus az életművét egy adott közgyűjteményre hagyja (történhet ez végrendelet útján is), a jog ismeri a „kizárólagos engedély” fogalmát. A Történeti Fényképtár gyűjteménye így kapta meg Ács Irén (1924–2015) fotóriporter több mint hetvenezer felvételt tartalmazó életművét még a szerző életében. A fotográfus segítségével csaknem húsz év alatt közösen dolgoztuk fel a fotókat. Végrendeletében, mivel nem volt örököse, a Nemzeti Múzeum Alapítványára hagyta a fotográfiái forgalmazásából származó összes jogdíjbevételt. A közjegyző által hitelesített dokumentum alapján a szerzői jog gyakorlásának lehetősége is hozzánk került. Ez az adomány a Kádár-kori Magyarország mindennapi életének vizuális dokumentálásához rendkívüli segítség a fényképtár számára (átellenes kép). Ahhoz azonban, hogy az alapítvány ezt a fajta jogát érvényesíteni tudja, ki kellett „léptetni” a már elhalálozott Ács Irént a közös jogkezelő, a Hungart kötelékéből.
- ¶ S itt megjelenik egy eddig nem említett új fogalom: a közös jogkezelés.
- ¶ Mi is az a „közös jogkezelés”? Létrejöttéről egy kedves régi történetet szoktak példaként mesélni. Két francia zeneszerző (Paul Henrion és Victor Parizot) az 1800-as évek elején a kor kedvelt párizsi kávéházában, a Les Ambassadeursben beszélgetett,

Ács Irén a lakása erkélyén, Budapest, 2006
Fotó: Tóth József Péter

Szövőnő a Habselyem Kötöttárugyár pesterzsébeti üzemében, Budapest, 1969. január
Fotó: Wormser Antal, Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára

a Hungart Vizuális
Művészetek
Közös Jogkezelő
Társasága
Egyesület képviseli
a magyar fotósokat
itthon és külföldön
egyaránt – a saját
nyilvántartásuk
alapján

amikor a zenekar az ő zenéiket kezdte játszani. Paul és Victor úgy döntött, nem fizetik ki a vacsorát, mivel egy fillért sem kaptak a műveik után. Felmerült bennük, hogy ez más helyeken is előfordulhat, de ennek ellenőrzésére nincs kapacitásuk. Megbízta hát egy vállalkozó társaságot, hogy figyeljék a kávéházakat, mulatókat – állítólag így alakult meg az első jogkezelő iroda Párizsban.

¶ A közös jogkezelő szervezetek olyan társadalmi szervezetek, egyesületek, amelyek a szerzőket tömörítik abból a célból, hogy e szervezeteken keresztül gyakorolhassák bizonyos szerzői jogaikat. Magyarországon jelenleg a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala nyilvántartásába kilenc jogkezelő tartozik, a Hungart Vizuális Művészetek Közös Jogkezelő Társasága Egyesület képviseli a magyar fotósokat itthon és külföldön egyaránt – a saját nyilvántartásuk alapján. A Hungart esetében nem belépés alapján lesz valaki tag, hanem automatikusan létrejött a jogképviselés, és aki önállóan szeretné a saját jogdíj ügyeit meghatározni és intézni, annak ki kell lépnie az érdekképviselési szervezetből. Ebben az esetben az okoz sokszor dilemmát számunkra, hogy a fotós elvárja a közvetlen kapcsolatfelvételt, de ha nem lépett ki a Hungart-képviselésből, nem intézheti közvetlenül a jogdíjjal kapcsolatos ügyeit.

¶ A Történeti Fényképtár gyakorlatában többféle jogdíjkezelési esettel találkozunk. Van, amikor már lezárt fotográfusi életmű még élő alkotójával állunk kapcsolatban: feldolgozzuk, kiadjuk a fényképeit különböző célú felhasználásra, intézzük a nálunk kiválasztott és megrendelt fotók jogtisztá felhasználását. Ilyen anyagunk például Wormser Antal, jelenleg Kana-dában élő idős fotóriporteré. Bognár Katalin munkájának köszönhetően, folyamatos kapcsolattartással zökkenőmentesen építjük be a fotográfiáit a gyűjteményünkbe. Anyaga részben

Gyakran előforduló probléma a gyűjteményünkben őrzött és felhasználásra kerülő szerzői jogdíjas felvételeknél: a mű egysége (integritása) az alkotás fizikai egységét, másrészt szellemi egységét, mondanivalóját jelenti.

Pesty Lászlót, a Fekete Doboz munkatársát letartóztatják a Vencel téri tüntetésen, Prága, 1989. augusztus 21.
Fotó: Bánkuti András, Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára

Göncz Árpád köztársasági elnök megválasztása után a Parlament előtt, Budapest, 1990. augusztus 3.
Fotó: Szigeti Tamás, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Fényképtára

a gyűjteményi kutatószolgálatban kutatható, részben a múzeumi internetes műtárgyadatbázisban megtalálható, ahol minden képnél jelezzük, hogy szerzői jogdíjas felvételtől van szó. (198. oldali kép).

¶ Előfordul, hogy már elhalálozott neves fotós életművének egy részét gondozzuk és publikáljuk, kiállítjuk a jogutód segítségével. Példaként említem, hogy Hemző Károly adományából több kiállítást rendeztünk – az életmű gondozója, Szarka Klára és az özvegy, valamint a családtagok közreműködésével.

¶ Jelentős számban kerülnek a kortárs gyűjteményünkbe aktív fotográfusok anyagai is. Ez többféle módon történhet: vagy egy-egy kiállításra, pályázatra beadott anyagok (mint a Magyar Sajtófotó-pályázat) maradvány képei, vagy egy adott témához, évfordulós eseményhez gyűjtött felvételek (határnyitás, rendszerváltás például), a fotósok által ajándékba adott fotográfiák. Számos neves alkotótól kaptunk jelentős számú és pótolhatatlan értékű életműrészt, tematikus kollekción – a teljesség igénye nélkül néhány megtisztelő ajándékozó: Keleti Éva, Korniss Péter, Féner Tamás, Szalay Zoltán, Markovics Ferenc – és sorolhatnám.

számos neves alkotótól kaptunk jelentős számú és pótolhatatlan értékű életműrészt, tematikus kollekción

¶ Sokszor kapunk más neves kortárs fotográfusoktól is vegyes ajándékképeket, fontosabb riportokat (201. oldali kép). Ebben az esetben minden külső felhasználáskor, kiállításkor, publikáláskor személyesen konzultálunk a fotóssal. Harmadik felhasználónak csak a *Szerzői jogdíjas képek felhasználása* című nyomtatványunk aláírásával lehetséges a fényképek kiadása, és ez is csak abban az esetben, ha a szerző engedélyezi a közzétételt. Minden esetben megadjuk a fotós elérhetőségét. Amennyiben ez nem ismert számunkra, kötelezettséget íratunk alá a felhasználóval, hogy ha a szerző vagy bizonyítottan a jogutódja jelentkezne, a kiadó (stb.) köteles a jogigényt figyelembe venni.

minden külső felhasználáskor, kiállításkor, publikáláskor személyesen konzultálunk a fotóssal

¶ Gyakorlatunk minden esetben maximálisan próbál a szerzőalkotó érdekei mellett állni, s a digitális világ „csábító” képlopásait megakadályozni. Nem könnyű feladat, de minden odafigyelésünkkel a fotósok érdekeit tartjuk szem előtt – erre kötelez bennünket az a bizalom, hogy gyűjteményünkre bízták alkotásaikat, azok feldolgozását, forgalmazását is.

A közös jogkezelő szervezetek olyan társadalmi szervezetek, egyesületek, amelyek a szerzőket tömörítik abból a célból, hogy e szervezeteken keresztül gyakorolhassák bizonyos szerzői jogaikat.

¶ A téma – úgy vélem – kimeríthetetlen. Hasznos lenne, ha egy párbeszéd indulhatna más gyűjteményekben dolgozó kollégák tapasztalatairól és jogi szakemberek, hírügynökségi munkatársak, online adatbázisokat kezelő informatikusok és – főként – aktív fotográfusok megszólaltatásával. Van megbeszélni/vitatni való bőven, és még nem is említettük a személyiségi jogok védelmét és a digitális kor kihívásait!

*Ajánlott irodalom a szerzői jog témaköréhez
– különös tekintettel a fotográfiai alkotásokra*

A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXXVI. törvény (Szt.). A fotóművészeti alkotások szabad felhasználásait a Sztj. 34. § (2) bekezdése szabályozza.

Bevezetés a szerzői jogba. Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, Budapest 2015

Gyertyánfi Péter (szerk.): *A szerzői jogi törvény magyarázata.* Complex Kiadó, Budapest 2006.

Halász Annamária: A múzeumok és a szerzői jog hatályos szabályrendszere, *Múzeumi Közlemények*, 2010/1. 29–338.

Hepp Nóra: A fotóművészet és a képzőművészet találkozása a szerzői jogi védelem asztalán, *Fotóművészet*, 2011/1. 92–93.

Kovács Gabriella: A szerzői jog megsértésének következményei, *Fotóművészet*, 2011/2. 78–79.

Legeza Dénes: A fotóművészet jogállása különböző jogviszonyokban 1–2. *Fotóművészet*, 2012/1–2.

Somogyi Zsófia: Más szemmel – Szociális érzékenység és emberi jogi témák megjelenése a kortárs fotográfiában, *Fotóművészet*, 2013/1. 66–73.

Veréb Viola: Szerzői jogi lehetőségek és korlátok – a fényképezőgép lencséjén keresztül, *Fotóművészet*, 2011/1–2.

The Metropolitan Museum of Art